

Levandegöra – vad är det? 4
Johan III:s Drottningholm 10
Hemliga rum 29

K

Kulturvärden utges av Statens fastighetsverk med fyra nummer om året

Postadress Box 2263, 103 16 Stockholm

Gatuadress Packhusgränd 7

Telefon 08-696 70 00

Telefax 08-696 70 01

E-post kulturvarlden@sfv.se

www.sfv.se

ISSN 1104-845X

Ansvarig utgivare och redaktör

Hans Landberg

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas

innehåll. Endast artiklar signerade SFV

samt s. 3 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer

Fredric Bedoire, Per-Anders Johansson, Bo

Jonsson, Hans Landberg, Monica Strandell,

Gunilla Törnquist Hedström.

Foto/Illustrationer

Bosse Alenius 9; Nina Broberg 3, 4, 8a, 30c; Jan Cassel 31d; Bo Göran Bäckström Skogen bild 26, 28; Åke E-son Lindman 10, 14b, 15, 16, 17; Thomas Fahlander 29a, 32, 33; Pierre Fauvelle 8b, 30b; T. F. Han 30d; Erik Holmstedt 29b; Katarina Grip Höök 7b; Kr A 23; Stig Hammarstedt 7a; Leif Hansson 6a, 30a; Janne Jönsson 38b; Hans Landberg 7c, 18, 19, 20, 21, 31b, 34, 36; Denny Lorentzen 31d; Bengt A. Lundberg 30e; Michael Perlmutter 6b; Poeform 35, 37; RA 13; Statens konstmuseer 14a; Studio Toivo Steen 31a; Bo Svensson Skogen bild 24; Monnica Söderberg 8c.

Omslag

Oscar II:s fort sprängdes ner i Västerberget utanför Göteborg vid förra sekelskiftet. Sedan många år har fästningens tunnlar och bergrum stått övergivna och tärts av tidens tand.

Den 15 maj öppnar SFV fästningen och ett antal andra hemliga rum på olika platser i landet för en dag. Foto Leif Hansson.

Produktion Statens fastighetsverk

Layout och typografi Marie Glase

Tryckeri Trydells, Laholm

Prenumeration Se sista sidan!

Levandegöra – vad är det?	4
Johan III:s Drottningholm	10
Grimskär – Kalmarsunds okända hemlighet	18
En svår balansgång	
– Statens fastighetsverk och skogarna	24
Hemliga rum	29
Kungsbergs kungsgård	32
Tillgänglighet och kulturarv	34
Notiser	38

De nationella målen för kulturmiljöarbetet är centrala för SFV

De av regeringen och riksdagen fastlagda nationella målen för kulturmiljöarbetet är i högsta grad relevanta och centrala för Statens fastighetsverk (SFV) som förvaltare av det nationella kulturarvet.

De nationella målen för kulturmiljöarbetet är:

- ett försvarat och bevarat kulturarv
- ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som drivande kraft i omställningen
- allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön
- nationell och internationell solidaritet och respekt för olika gruppers kulturarv.

För oss på SFV är det både naturligt och viktigt att inom vårt verksamhetsområde verka för att de nationella målen för kulturmiljöarbetet uppnås. Målen för vår del innebär sammanfattningsvis:

- att god kvalitet i bevarandearbetet uppnås samt att hoten mot kulturvärdena motverkas i de miljöer SFV förvaltar
- att kulturvärdena ska ses som en tillgång och nyttjas så att de tjänar samtiden och framtiden
- att allmänheten ges möjlighet att förstå och engageras av kulturmiljöerna i SFV:s bestånd
- att olika gruppers bidrag till det nationella kulturarvet respekteras och synliggörs
- att kulturvärdena förmedlas till alla grupper.

En viktig del i att uppnå de nationella målen för SFV:s del är sålunda att levandegöra det nationella kulturarvet och göra det tillgängligt för allmänheten. Denna tidning är bara ett sätt bland många. Lättast att snabbt få en glimt av de fantastiska kulturskatter som finns i SFV:s förvaltning är att gå in på vår hemsida www.sfv.se. Vi kommer vidare att intensifiera arbetet med att på olika sätt göra våra fastigheter tillgängliga för funk-

tionshindrade. Bra exempel på vad vi gör i dessa hänseenden är Läckö slott och restaureringen av Wrangelska palatset.

För att nå ut till en bredare publik med information och upplevelser av våra klenoder, och vad SFV gör för att bevara och utveckla dessa, har ett antal objekt i olika delar av landet valts ut för ett öppet hus lördagen den 15 maj i år. Denna manifestation som vi kallar Hemliga rum genomförs i perspektivet av att det nu gått tio år sedan SFV bildades. Vi hoppas att denna kraftsamling ska påtagligt öka allmänhetens kännedom om både Statens fastighetsverk och det nationella kulturarv vi förvaltar.

Välkommen att besöka något eller några av våra 'hemliga rum' för att se vad som döljer sig bakom fasaderna och lyssna till den spännande historia som själva kulturmiljön har att berätta!

BO JONSSON *Generaldirektör*

Levandegöra – vad är det?

I år kommer många människor för första gången att få chansen att besöka hemliga rum och miljöer som tillhör det svenska kulturarvet – ett arv som Statens fastighetsverk ska levandegöra, enligt krav från statsmakterna.

Helst med förtjänst.

MONICA STRANDELL *Frilansjournalist*

DET HISTORISKA INTRESSET tycks öka hos allmänheten. Vi har fastigheter som bildar fond för olika evenemang. Bland de mera välbesökta är de årliga temautställningarna på Läckö slott och i slottsträdgården. Roma klosterruin på Gotland är ett bra exempel på fond för en teater. Varbergs fästning, där läns museet ligger, ordnar utställningar, fästningsspel och julmarknad, säger Lena Simonsson, chef för Fastighetsverkets kulturarvsenhet.

Hon är arkitekt och kom till Fastighetsverket för tre år sedan efter flera år på Riksantikvarieämbetet. Där har man i många år haft öppet hus dagar med olika teman för att visa allmänheten byggnader och miljöer med stora kulturhistoriska värden.

– Upplevelseindustrin arbetar professionellt och vi ska samarbeta med den. Vi måste hitta en balans mellan stora besöksströmmar och att bevara kulturmiljöernas värden. Miljöerna ska också vara tillgängliga för funktionshindrade. Ett problem är att få lönsamhet i vår verksamhet trots att vi inte kan investera i de museala fastigheterna, säger Lena Simonsson.

Under de första tio åren har Fastighetsverket fokuserat på att kultur- och naturmiljövärdena i verkets fastighetsbestånd ska brukas, bevaras och förädlas, som det har stått i regleringsbrevet från regeringen.

GÖRA LEVANDE

På senare år har ett nytt krav tillkommit i regleringsbrevet, nämligen att kulturarvet ska levandegöras. Samtidigt finns krav på att Fastighetsverket ska minska underskottet i bidragsfastigheterna, det vill säga de rent museala som inte går med vinst.

Definitionen av levandegörande är att «återge på ett åskådligt sätt». Det kan, enligt Fastighetsverkets general-

direktör Bo Jonsson, innebära att åskådliggöra brottstycken eller förlopp ur historien, förklara och illustrera, att försöka göra något förgånget, insomnat, beslöjat eller dolt så levande som möjligt. En målgrupp kan få hjälp att tillgodogöra sig en historisk dimension, en annan föreställningsvärld än den invanda. Det kan ske genom att skriva, berätta, visa dokument, rekonstruera i modell eller verklighet och genom skådespel.

– Slott och fästningar och byggnader som Ornässtugan och Linnés Hammarby ska bevaras som museer. De ska illustrera och bära vittnesbörd om Sveriges historia, hur man levde och byggde förr. Men om vi lägger dem i malpåse så att ingen kan se dem gör de ingen nytta, säger Lena Simonsson.

En majoritet av sfv:s bestånd är hyresfastigheter, alltså sådana som används av hyresgäster. Hyresfastigheterna har marknadsmässiga hyror, enligt regeringsdirektiven.

– Kravet på att levandegöra gäller alla fastigheter. Även regeringskansliets byggnader ingår, även om de inte är tillgängliga av säkerhetsskäl. I stället ska det finnas information till allmänheten om Rosenbad och byggnaderna som hyrs av de olika departementen. Även hyresgästerna ska informeras om byggnadernas kulturhistoriska värden.

UPPLEVELSEINDUSTRIN

Det finns en gammal konflikt mellan kulturmiljösektorn och upplevelseindustrin. Att syssla med levandegörande som till exempel skådespel har betraktats som oseriöst, en 'jippofiering'.

– Men nu finns en större förståelse för levandegörandet från båda håll. Vi måste hitta sätt att illustrera kulturhistoriska värden på ett korrekt sätt. Den ambitionen är absolut kvar, säger Lena Simonsson.

För något år sedan började förberedelserna av Levandegörande-projektet. I fyra pilotprojekt prövas hur

olika typer av kulturmiljöer kan göras levande och på ett «professionellt sätt tillföras goda berättelser om husens själ och karaktär», som generaldirektör Bo Jonsson uttryckt det.

De fyra projekten omfattar:

Oscar II:s fort som byggdes på Västerberget vid Långedrag 1899–1907 för att skydda inloppet till Göteborg.

Svartsjö slott på Färingsö – Carl Hårlemans lustslott från 1700-talet som varit fängelse i många år, men väckts till liv genom ett flerårigt restaureringsarbete både in- och utvändigt.

Roma kloster på Gotland där Romateatern varje sommar lockar en entusiastisk publik till Shakespearepjäser under bar himmel i den medeltida ruinen.

Tumba bruk som tillverkat papper för värdetryck och sedlar sedan 1700-talet. Sveriges riksbank har sålt produktionen (papperstillverkning och tryckeri) till Crane AB. Övriga byggnader i bruksområdet ägs och

Oscar II:s fort utanför Göteborg är ett av sfv:s pilotprojekt för levandegörande.

Det nyrenoverade Svartsjö slott väntar ännu på att göras levande och tillgängligt.

förvaltas numera av Statens fastighetsverk.

HEMLIGA RUM ÖPPNAS

Det är under 2004 som allmänheten kommer att märka att det blir liv i många fler av de gamla kulturmiljöerna som Fastighetsverket förvaltar. Det blir öppet hus för allmänheten den 15 maj 2004 på temat Hemliga rum. Ett 30-tal miljöer runt om i landet öppnas för allmänheten mellan kl. 11 och 16 för att visa vad vårt kulturarv betyder historiskt, för oss i dag och i framtiden.

Alla skrymslen och vrår av Halmstads slott, som byggdes av danske kungen Kristian IV i början av 1600-talet, kommer att kunna besökas liksom den orörda befästningsmiljön på Drottningkärs kastell i Karlskrona skärgård. I Dalarna är det Gustav Vasas miljöer från hans äventyr vintern 1520–21 som står öppna. Vid inloppet till Göteborg öppnas Oscar II:s fort, som hållits så hemligt att inte ens grannarna i

Långedrag känner till det. Besökarna kan ta sig fram i den underjordiska fästningen från förra sekelskiftet och speja från kanonerna mot Vinga fyr.

I Stockholm är det bland annat Botaniska museet, Kungliga Operan, Wrangelska palatset på Riddarholmen, Turkiska kiosken i Hagaparken, Götiska tornet i Drottningholmsparken och Fastighetsverkets utrikeskontor vid Slussen som öppnar för besök.

RÖK, DAMM OCH SKOTT

Lena Simonsson har flera goda exempel där kommuner, privata entreprenörer eller stiftelser lyckas levandegöra miljöerna på ett både inspirerande och seriöst sätt:

– I Karlsborgs fästning får besökarna göra en rundvandring under ledning av en militär i tidsenliga kläder. En film beskriver en krigssituation och livet på fästningen på 1800-talet tillsammans med modeller och dockor i full skala. Rök, damm och skott gör historien levande.

– Stjärneborg på Ven visar arkeologiska rester av Tycho Brahes astronomiska studier och hans observatorium. Bildspel med tal och ljusbilder av instrumenten ger sken av verklighet. Där samarbetar vi med Landskrona kommun.

– På Huseby bruk är det två olika privata entreprenörer som driver restaurang respektive rekonstruerad köksträdgård. På Bäckaskogs slott i Skåne är verksamheten ett privat initiativ där hyresgästen sköter parken, guidning och ordnar trädgårdsutställningar och mässor. Där blir parken rum för utställningar. Det finns också residens där landshövdingen gärna klär sig i historiska kläder och öppnar för allmänheten, exempelvis Björn Eriksson på Linköpings slott.

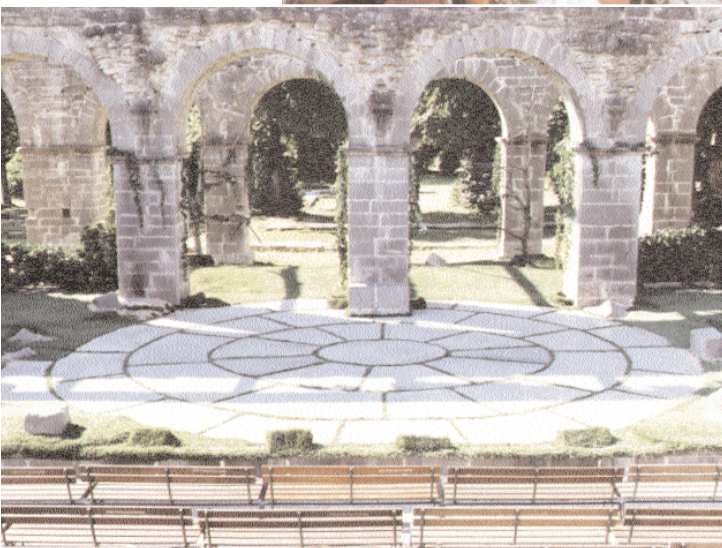
MEDELTIDA FOND

Medeltidsveckan i Visby har fått sin efterföljd på flera platser. På Drottningkärs i Karlskrona gör ortsbefolkningen historien levande med musik, kanonsalut och genom att klä sig tids-

Romateaterns uppsättning av *En midsommarnattsdröm* lockade 28 000 besökare till klosterruinen.

Vid Tumba bruk kommer SFV att ställa i ordning nya museilokaler för att levandegöra brukets historia och utveckling.

Roma kloster på Gotland väcks till liv varje sommar då ruinen fungerar som scen för teaterföreställningar under bar himmel.

enligt. Andra miljöer som attraherar många människor är Vadstena kloster och Linnés Hammarby. De goda exemplen är många, anser Lena Simonsson.

Fastighetsverket ska ställa krav på samarbetsparterna att göra kulturmiljöerna tillgängliga för alla, inte enbart för dem som redan är kulturintresserade. Det gäller inte minst skolbarnen. Men det finns också ambitioner att nå nya svenskar som är rotade i andra kulturer.

– Det handlar mycket om att de ska kunna göra den svenska historien till sin egen, att känna igen sin egen kultur och historia, att kunna identifiera sig. Och det finns många broar mellan olika kulturer som får sitt uttryck i det svenska kulturarvet, säger Lena Simonsson.

INFLYTANDE FRÅN UTLANDET

Kenneth von Kartaschew, som är fästningsspecialist på kulturarvsenheten, vill påminna besökare om att det svenska kulturarvet har starka

rötter i Europa med förgreningar till Kina och Mellanöstern. Och att den svenska kulturen redan är en blandning av influenser från många håll.

– Det är angeläget att både infödda och invandrade barn får lära sig att svenska kontakter med islam har varit ovärderliga under historiens gång. Representanter för Sverige har alltid rest utomlands för att hämta idéer, säger Kenneth von Kartaschew.

– Kulturmiljöerna skapar samhörighet, identitet och kontinuitet, för såväl infödda som nysvenskar. Det har betydelse för den personliga utvecklingen. Man mår bra som människa när man är rotad i sin historia. Det ger kunskap att dra nytta av historien, säger Lena Simonsson.

Hennes eget engagemang är inte att ta miste på. En miljö som har gjort ett mycket starkt intryck på henne är Ritamäki, Ritaberg finngård på svenska, i gistet, grånat timmer i Värmland. Ett torp som byggdes av invandrade skogsfinnar på 1840-talet

med rökstuga, bodar, loge, ladugård och källare. Det ligger i skogen, ett par kilometer bortom farbar väg i Lekvattnet och berättar om livets vedermödor på en finngård som övergavs först 1964.

I Fastighetsverkets bestånd är det gamla Riksarkivet på Riddarholmen i Stockholm Lena Simonssons favorit. Den helt intakta 1800-talsmiljön berättar om industrialismen och den byggnadsteknik som utvecklades då. En arkitektonisk epok vars snusbruna murrighet har skytt sikten hos många belackare som inte har sett den genialitet och autenticitet som gör byggnaden till en av de märkligaste i Sverige och Europa. **KV**

Under visningarna befolkas våningarna på Hovdala av figuranter som till synes omedvetna om betraktaren sysslar med sitt och tycks vara fångna i sin egen tid.

På Hovdala bildar byggnaderna bakgrund till skördefesten vid Mickelsmäss.

Medeltidsmarknad i den historiska miljön på Riddarholmen i Stockholm.

Bottenvåningens tjocka 1500-talsmur med låga fönster mot parken i Johan III:s slott.

Johan III:s Drottningholm

I samband med arbetet på bokverket *De Kungliga Slotten* upptäcktes för något år sedan att stora delar av Johan III:s renässanslott på Drottningholm stod kvar. Slottet som man trott varit borta i 350 år finns kvar dolt inne i det nuvarande slottets murar.

FREDRIC BEDOIRE *Fil.dr, professor i arkitekturhistoria*

DET HAR VARIT en befäst uppfattning att Johan III:s och Katarina Jagellonicas stenhus på Drottningholm gick upp i rök vid en våldsam brand dagen före nyårsafton 1661. Man har känt till att soldater städade upp efter branden och att de lösgjorde 40 000 nedsvärtade tegel, som kunde användas till det nya bygget. I fyllnadsmassorna kring det nuvarande slottet har man funnit stora mängder brandskadat tegel med rester av ett hårt, ljusgult kalkbruk.

Man har alltså trott att riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras och hennes arkitekt Nikodemus Tessin d.ä:s nya slott steg upp ur askan som en Fågel Fenix, planlagt från 'scratch' med en storvulnhet som inte behövde ta hänsyn till någon historisk ballast. Forskarna har åtskilliga gånger förvånats över att slottet kunde byggas så snabbt. Men funderingarna har stannat vid detta. Yrkesfolk har under tidens lopp, inte minst un-

der senare år, ägnat år åt att dokumentera och mäta upp slottet, men de har inte slagits av tanken att det faktiskt än i dag har en rejäl kärna från 1500-talet.

Det finns ofta skäl att göra en nyläsning av historien, inte bara av dokument utan i väl så hög grad också av stenarna som våra minnesmärken är uppbyggda av. När vi betraktar de tjocka murarna i den källarlika bottenvåningen på dagens Drottningholm och studerar planritningen, kan vi faktiskt urskilja grunddrag till det gamla slottet i det nuvarande. Vi behöver inte ens inskränka oss till den labyrintaktiga bottenvåningen utan vi kan stå i en av de nedre drabantsalarna och se hur Tessin har löst anslutningen mellan det gamla och det nya. I öppningen mellan den södra drabantsalen och Stensalen har Tessin med vackert bemålade smygpaneler sökt maskera de extra tjocka murarna. Att branden

gick att bemästra kan man möjligen utläsa av ett ögonvittne, som i ett brev redan på nyårsdagen 1662 skrev att eldsvådan visserligen var av «stor skada, men det bästa var att allt husgerådet blev räddat».

Därför var det inte så konstigt att jag förra hösten, ombedd att skriva om Drottningholms byggnadshistoria under 1600-talet i bokverket *De Kungliga Slotten*, började med att ställa frågan var man kunde se lämningarna av det gamla slottet. Anders Zander från Statens fastighetsverk föreslog att vi skulle gå ner i källarvåningen som avslutning efter en dags rundvandring i slottet. Och det gick att mitt i det nuvarande slottet urskilja det 32 meter långa och tolv meter breda 1500-talshuset. Det var väl mitt färskaste minne av hus av det här slaget från arbetet med boken *Guldålder – slott och politik i 1600-talets Sverige* som gjorde att den symmetriska planen omedelbart trädde

Plan av bottenvåningen med de delar markerade som av allt att döma härrör från Johan III:s 1570-tal. Murverksundersökningar har endast gjorts i norra delen samt i de utskjutande murarna mot öster, som ursprungligen omslutit slottskyrkan. De gamla murarna går upp i huvudvåningen en trappa upp. Renritning av arkitekt Jan Erik Ellfolk.

Det av Johan III:s så kallade kyrkslott som kommer Drottningholm närmast är Gävle slott, uppfört 1583–93, sannolikt också det efter ritningar av Willem Boy – ett tornkrönt, kvadratisk slott, dominerat av en välvd kyrksal i mitten, i byggnadens hela höjd, med utskjutande tresidigt kor, strävpelare och höga, spetsbågiga fönster. Detalj av stadsvy över Gävle 1700 i Suecia Antiqua et Hodierna.

fram för mina ögon. Steg för steg besannades hypotesen. Det började med att vi sökte oss runt i bottenvåningens labrynter och kunde se de stora rummen från Johan III:s tid. Ovanför dem ligger drabantsalarna inom de gamla murarna.

Hypotesen fick stöd av några plan-skisser i Riksarkivet av Magnus Gabriel De la Gardie, från hans tid som slottets ägare på 1650-talet. Den bekräftades sedan av murverksundersökningar som vi kunde utföra i april 2003 i norra delen av slottets bottenvåning, i utrymmen som anslöt till lönntrappan upp mot Hedvig Eleonoras paradängkammare. Tanken att kunna återfinna det gamla slottet inom det nuvarande fick stöd hos såväl

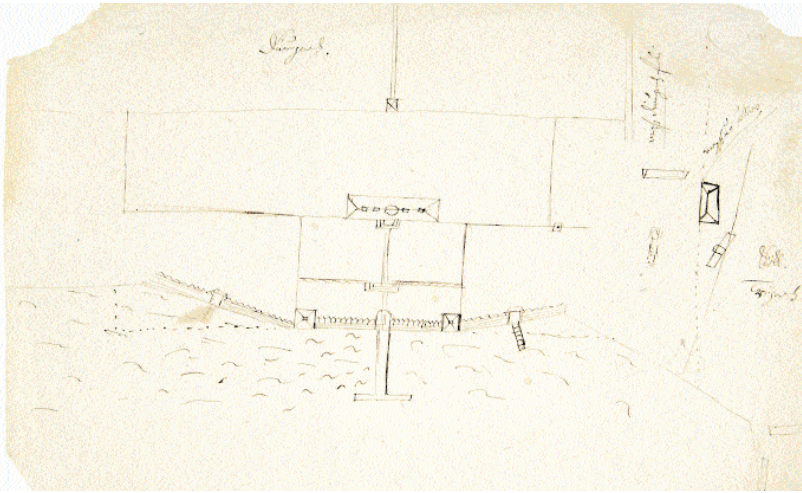
slottsarkitekten Jan Lisinski som hans företrädare Ove Hidemark. De båda arkitekterna har nyligen genomfört en omfattande uppmätning av slottet. Statens fastighetsverk, genom förvaltare Rolf Karlsson, ställde medel till förfogande så att vi kunde konsultera byggnadsarkeologen Karin Andersson och byggnadsantikvarien Thomas Billig. Han hade tidigare uppmärksammat 1500-talets tegel och murbruk från fyllnadsmassorna.

Det visade sig nu att det stora välda rummet mot norr, intill lönntrappan – i dag pannrum – i sin helhet har sitt murverk från Johan III:s tid. 1500-talets murverk fanns också högre upp i den gamla ytterväggen mot sjösidan. Med stor noggrannhet

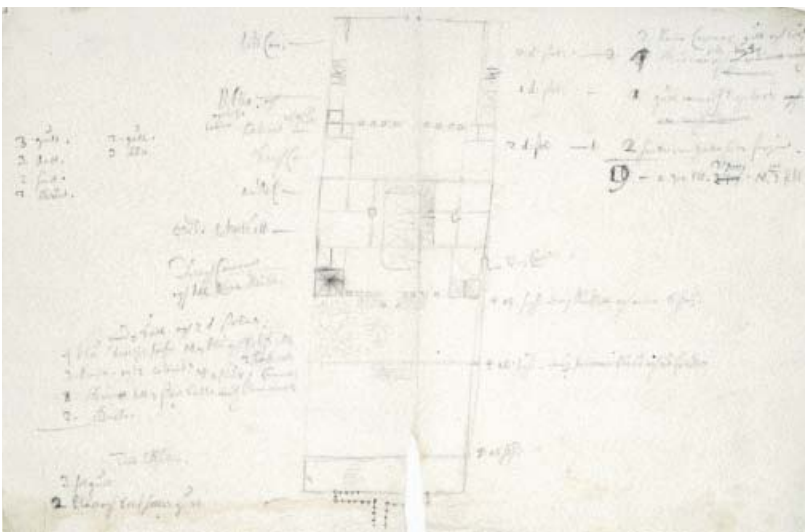
undersökte vi även de onormalt tjocka murarna i bottenvåningen norr om den gamla gavelmuren vid lönntrappan. Var detta kvarlevor från Johan III:s tid, kanske fundamentet till ett utvändigt trapptorn? Här visade det sig att alltsammans var från Tessin d.ä:s tid – ett valv som kanske var tänkt som silverkammare men kom att utnyttjas som en rejält sval matkällare (i dag elcentral). Vi kunde också konstatera att lönntrappan var murad av svartnat tegel som var återanvänt efter branden.

1500-TALSSLOTTET

Det var Johan III:s holländske byggmästare Willem Boy som på 1570- och 80-talen ledde uppförandet av

Skiss av Magnus Gabriel De la Gardie över Drottningholm, ett långsträckt hus med valmat tak och torn, som vänder sig med kryddträdgård och palissad mot Mälaren. Till höger syns ekonomibyggnader och bostäder. Skiss i Riksarkivet från cirka 1652.

Skiss till ombyggnadsförslag med flyglar åt både öster och väster och den välvda slottskyrkan i mitten omgiven av gångar och trapplopp. Skiss i Riksarkivet från 1650-talet.

stenhuset på den gamla kungsgården Torvesund, på fast berg i ett annars vattensjukt område, i det vackra läget vid Mälaren. Bygget påbörjades 1576 och var fyra år senare så pass färdigt att några rum kunde inredas för kungens personliga bruk. År 1581 gav han kungsgården namnet Drottningholm till Katarina Jagellonica ära – valet av namn understryker att det var ett lustslott utan någon försvarsmässig betydelse. Ytterligare fyra år senare tycks själva bygget ha varit avslutat, och kungen sände sin skicklige murmästare Lukas vidare till arbeten på Åbo slott. Arbetet med inredningarna var dock inte färdigt. Från 1591 finns ett dokument som säger att Johan III befallde Wil-

lem Boy att «förbättra golvet mellan vår kammare och stora salsdörren». Det var året innan kungen en sensommardag reste ut till Drottningholm för att se till sina dovhjortar och insjuknade så allvarligt att han tvingades bli kvar i två månader på slottet. Åter i Stockholm avled han strax därpå.

Centrum i det rektangulära stenhuset var den välvda slottskyrkan som sköt fram som tornkrönt mittparti med tresidigt kor med fönster som kan ha varit spetsbågiga och rosformade som på Vadstena slott; förbindelsegången mellan omgivande salar och gemak förefaller ha varit en öppen arkad med loggia i övervåningen. Den symmetriska planen är

som en parstuga med rummen på var sida om kyrkan. Entréerna torde ha varit placerade i de gångar som omgav kyrksalen på var sida. Från renässansgemakens inredning har man vid sentida ombyggnader funnit delar av en omfattning till en spis eller dörröverstycke i vitaktig Lenabergsmarmor, liksom bitar av gröna och gulbruna golvklinker, så kallade astrakplattor.

Kapellet var en hjärteangelägenhet för drottning Katarina Jagellonica, och hon önskade flytta dit ett stort, vackert altarskåp från kyrkan i Botkyrka. Slottskyrkan hann dock inte bli färdig under hennes livstid, och altarskåpet kom aldrig till Drottningholm. Slottet blev dock platsen för motreformatorisk propaganda, när det jesuitiska kollegiet på Gråmunkeholmen år 1579, under pågående bygge, flyttade hit ut för att undkomma pesten som härjade i Stockholm. Präster, munkar och studenter bodde här i flera månader och firade sin katolska gudstjänst under drottningens beskydd.

Johan III:s slottsarkitektur utmärks av torn och tinnar med rikt formade huvar och karnap (utbyggnader i trä), arkader och gallerier, och det är sannolikt att det har varit så också på Drottningholm. Slottet i Krakow var den givna förebilden för arkitektur av det här slaget, och på flera håll i det katolska Polen byggde man liknande slott med utskjutande kyrka i mitten ett bra stycke in på 1600-talet. Bland Johan III:s slottsbyggen finner man likheter i Borgholm, där slottskyrkan flankeras av två stora salar, i någon mån också i Vadstena. I den av Willem Boy ledda utbyggnaden på Uppsala slott uppfördes kyrkan i byggnadens hela höjd med en öppen arkadgång i fasaden mot borggården som förbindelseled mellan slottets övriga delar. Det av Johan III:s så kallade kyrkslott som kommer Drottningholm närmast är residenset i Gävle, uppfört 1583–93, sannolikt också det efter ritningar av Willem Boy – ett tornkrönt, kvadratisk slott, dominerat av en välvd kyrksal i mitten, i byggnadens hela höjd, med utskju-

Överst. Miniaturporträtt av rikskanslern greve Magnus Gabriel De la Gardie, utförd av Toussaint Gelton 1658, kanske med det då nyligen ombyggda Drottningholm i bakgrunden. Privat ägo.

Den tjocka 1500-talsväggen i slottets mellanvåning mellan Hedvig Eleonoras matsal (Stensalen) och Nedre södra drabantsalen.

tande tresidigt kor, strävpelare och höga, spetsbågiga fönster.

Med sin katolska uppsyn väckte Drottningholm rimligen ont blod hos Johan III:s och Sigismunds protestantiska fiender, och det kan vara

en orsak till att stenhuset blev lämnat att förfalla utan att ha varit helt fullbordat. Slottskyrkan, sannolikt använd som magasin, blev under årens lopp helt skövlad på inventarier. Drottningholm ägdes först av Gustav Vasas änka Katarina Stenbock och vanvårdades av försumliga arrendatorer. Därefter hade Karl IX:s son riksamiralen Karl Karlsson Gyllenhielm det som förläning från 1633 till 1649. Ett inventarium över «vad som är behållit på Drottningholm» måste vara från tiden kring hans tillträde. Här framträder ett ruinerat stenhus med trasiga fönster i såväl den stora salen i övervåningen som i alla elva kamrarna, samt uppbrutna golvplankor i en av dem.

DE LA GARDIES SLOTT

Efter Gyllenhielms död skänkte drottning Kristina Drottningholm till sin mor Maria Eleonora som i sin tur överlät Drottningholm till den unga furstinnan Maria Eufrosyne, syster till Karl X Gustav och maka till Magnus Gabriel De la Gardie. Med föreställningen om sig som kunglig ställföreträdare måste De la Gardie – själv ättling till Johan III – ha lockats av Drottningholms symboliska värde. Redan 1650 inledde han omdaningar genom att låta soldater och dalkarlar förbättra landsvägen till Stockholm.

Det stora stenhuset var då möblerat så att en herreman kunde övernatta där, men inte mycket mer: tre sängar, ett stort skåp, 13 stolar med svart läder samt sex bord med skivor. Slottet hade nu 28 dörrar, två fönster med galler, lås till små fönsterlösa källarutrymmen och 162 blyinfattade små glasfönster, som i sin tur sannolikt fyra och fyra bildade en fönsterluft. Slottskyrkan saknade inredning, och valven var skadade.

Sin vana trogen gjorde greven själv utkast både till slottets utbyggnad och till kryddträdgården. Fyra låga flyglar skulle parvis sträcka sig åt både öst och väst och bilda två borggårdar, slutna av kolonnader. Mycket litet av detta blev utfört. I huvudsak inskränktes arbetena till ett grundligt

iståndsättande av det gamla huset. Mattias Holl, De la Gardies byggmästare på Hapsal i Estland, genomförde en stor ombyggnad under åren 1653–55. Jean De la Vallée var verksam till en början, och det är troligt att det är han som ritade den pilasterindelade fasaden.

När De la Gardie överlämnade Drottningholm till Hedvig Eleonora tycks slottskyrkans utskjutande kor ha omvandlats till en rakt avslutad mittrisalit. Fasaderna hade fått sandstensportaler i både öst och väst, huggna av Didrik Blume och Markus Hebel, och fönstren blivit förstörade. Ett högt spåntak byggdes med tolv vindskupor runt huset, krönt av ett plåtklätt torn med förgylld dekor. Många oregelbundenheter som trots ombyggnaden fanns kvar på fasaderna måste ha retuscherats bort med hjälp av målade omfattningar och annan renässansdekor, av samma slag som greven åstadkom på Jakobsdal (nuvarande Ulriksdal) och Venn garn.

Ombyggnaden hade krävt bortåt tvåhundrausen tegel, vilka till en del fraktades från Ekolsund. Bergsbrytare var lejda, timmermän kom från en annan av grevens byggplatser, Ekholmen. Det ledande byggfolket var från Tyskland eller Holland: byggmästaren Willem Doms (Dönnitz, Donntz), stenhuggaren Markus Hebel och Didrik Blume. Fransmannen Nicolas Vallari svarade för allegoriska målerier och Daniel Anckermann för stuckarbeten. Stor omsorg lades vid utformningen av kyrkan med nya stuckklädda valv, altartavla, predikstol och bänkar.

Slottets huvudentré var vänd mot sjön, och det fanns även en ingång på västsidan, till kyrkgången, som förenade grevens svit med furstinnans. De la Gardies svit låg i husets norra del, med förmak, matsal och sängkammare samt två små kabinetter, sannolikt på var sida om alkoven. Furstinnans svit i den södra delen var mer omfattande med förmak, matsal, kammare för smågrevarna och kammarjungfrun samt sängkammare med en särskild kammare och ett li-

Löntrappan som leder från ekonomivåningen till Hedvig Eleonoras paradsängkammare visade sig vara från Tessins tid och murad med tegel svärtat av branden.

Nordvästra hörnet av det rum i bottenvåningen som kan ha varit De la Gardies matsal, platsen för några av murverksundersökningarna.

Stora bilden. Trappan utanför pannrummet med sina kalkstenshällar och fint profilerade trappnosar skvallrar om att rummet tidigare haft en högre dignitet.

ret kabinett, som låg i slottets sydöstra hörn.

Festsalen i övervåningens södra del var belyst av sex höga fönster. Väggar och tak var helt täckta med allegoriska målningar, utförda av Vallari. I övrigt rymde övervåningen på De la Gardies slott två rymliga hörnkammare åt nordost och sydost, förmak i södra delen samt på norra sidan även kyrkkammare och en stor, långsträckt kammare åt nordväst. Två fönsterlösa källare fanns under husets mitt, med nedgång från grevens förmak, och en vid slottets södra gavel, sannolikt under en tillbyggnad. Kök och badstuga låg i nyuppförda paviljonger nere vid vattnet.

Drottningholm hade blivit ett byggnadsverk som var präglad av De la Gardies symboladdade värld. Retoriken präglar hans byggenskap lika väl som hans porträtt. När De la Gardie 1658 låter Toussaint Gelton måla ett miniatyrporträtt av sig är han

iklädd de romerska ädlingarnas dräkt. I bakgrunden ses grevens viktigaste attribut: ett modernt slott med fronton och högt torn. Detta kan vara just Drottningholm, det slott vars ombyggnad han hade avslutat och som med sina pilastrar, mittrisalit och krönande torn skulle bli förebild för flera av hans slottsbyggen i framtiden: Jakobsdal, Mariedal och Karlberg.

HEDVIG ELEONORAS DROTTNINGHOLM

Att riksänkedrottningen och hennes samtid så helt har förtigit att stora delar av Johan III:s stenhus står kvar inuti det nya Drottningholm pekar på att man inte lade något symbolvärde vid de autentiska murarna från det ursprungliga slottet. Tvärtom var det av vikt att framhålla att det nya slottet var Hedvig Eleonoras skapelse. Samtidigt var det säkert en självklarhet för de flesta att man efter en brand tog vara på det som gick att använda.

Den kännedom som vi nu har om de befintliga murarna till 1500-talslottet på Drottningholm medför en ny syn på hur Tessin d.ä. projekterade sitt slott och hur vi ska tolka planlösningen. I sitt ritarbete gick Tessin d.ä. pragmatiskt till väga. Det var de besvärliga grundförhållandena med dels berg, dels sankmark och så det befintliga huset som gav förutsättningarna för den tre våningar höga, 13 fönsteraxlar långa och sju breda byggnad som är mittkropp i dagens slottsanläggning. Han lät riva murarna till kyrkan i den gamla byggnadens mittparti för att ge plats åt den magnifika dubbeltrappa som dominerar dagens slott. Det gällde att överbrygga nivåskillnaden i slutningen ned mot vattnet. Tessin har i maj 1662, i ett brev till Carl Gustaf Wrangel, givit en praktisk förklaring till den stora trappan: «Mot djurgården är berget ungefär så mycket högre att man med en dubbeltrappa kan komma från den plats i andra våningen, där själva ingången alla Dorica är förlagd».

Arkitekten lät det gamla stenhusets längd avgöra måttet på det nya

slottets indragna mittparti mot trädgården. Han valde att placera drabantensalarna symmetriskt inom de gamla murarna, och utifrån dessa byggde han sedan två paradsviter om vardera fyra salar med ett mindre förmak, förenade med ett galleri mot vattnet. Tessin d.ä. visade prov på ett för arkitekter tidlöst sätt att arbeta när han bakade in Johan III:s slott i det nya med sådan självklarhet att knappast någon tidigare har uppmärksammat det. Med detta utgångsläge sökte Tessin så långt det gick att ge det nya slottet vackra och proportionerliga rum enligt den norditalienske 1500-talsarkitekten Andrea Palladios och hans läromästare Vitruvius principer om talförhållanden som utgick från gyllene snittet.

Man har rätt att undra om det verkligen är en inredd bottenvåning till Johan III:s och De la Gardies slott som vi återfinner i det nuvarande slottets källarlika bottenplan, och inte en hög källar- eller jordvåning. På det kan endast svaras att de bevarade handlingarna säger ingenting om att så skulle vara fallet. Inte något av de tre inventarier som finns från det gamla slottet – från 1630-talet, 1651 och 1661 – nämner mera omfattande källarrum eller ens fönster till källare. Däremot framgår det att ett större trähus strax nordväst om det nuvarande slottet, åt Slottsteatern till, hade flera källarrum med galler för fönstren. 1661 års inventarium beskriver med stor tydlighet att man från ytterporten kom direkt in i förstuga och förmak till De la Gardies bostadsrum.

De undersökningar som nu har gjorts har inneburit en ny syn på Drottningholms byggnadshistoria, men man bör understryka att den kunskap som vi har fått om 1500-talslottet inte är slutgiltig. Undersökning av murverket har nu endast gjorts i det gamla slottets norra del. Med den ökade medvetenhet som troligen sätter sin prägel på framtida byggnadsarbeten och förändringar på Drottningholm kommer också bilden av Johan III:s slott att bli mera fullständig. **KV**

BOKVERKET *De Kungliga Slotten* är ett samarbetsprojekt mellan Statens fastighetsverk, Kungliga Hovstaterna och Byggförlaget.

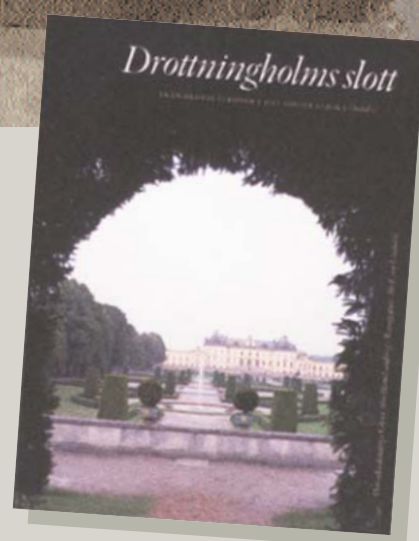
Hittills har böckerna om Kina slott och Rosendals slott publicerats och senare i vår kommer det första bandet om Drottningholm.

I boken kommer Fredric Bedoire att mer ingående behandla slottets byggnadshistoria från Johan III fram till gustaviansk tid. Andra författare behandlar människorna bakom monumentet – beställare

och arkitekter. Vi får läsa om inredningar, samlingar och möblering liksom barockträdgården och slottsteatrarna. För första gången berättas också om de byar som en gång låg inom slottsområdet. De utplånades då Gustav Vasa lade beslag på marken och Drottningholms föregångare, kungsgården Torvesund, började anläggas.

I ett senare band kommer slottets historia från Gustav III fram till i dag att beskrivas och analyseras.

Böckerna i serien finns att köpa i bokhandeln.

Grimskär – Kalmarsunds okända hemlighet

Grimskärs skans ligger på ett helt litet stenskravel bara något stenkast från kajerna i Kalmar. Den lilla ön med sin befästning har länge varit förbjudet område och de gråa 1600-talsmurarna döljer hemligheter av betydligt senare datum än någon kan ana.

HANS LANDBERG *Statens fastighetsverk*

«HEMLIGA RUM»

TVÅ LÄTT BUCKLIGA gröna järndörrar som snarast ger associationer till potatiskällare leder, via en brant trappa, ner till holmens hemliga inre. Genom kassaskåpstjocka gastäta dörrar förs man vidare in i klaustrofobiskt trånga rum och passager.

Tills för bara något decennium sedan var det här en viktig och ytterst hemlig del av det svenska försvaret. Minspärren vid Grimskär i södra Kalmarsund ingick i ett system av liknande spärstationer längs kusten som anlades under andra världskriget. Från skyddsvärn på land höll man uppsikt över strategiska passager eller kuststräckor där minor pla-

Den branta nedgången till minstationen döljs bakom två gröna järndörrar.

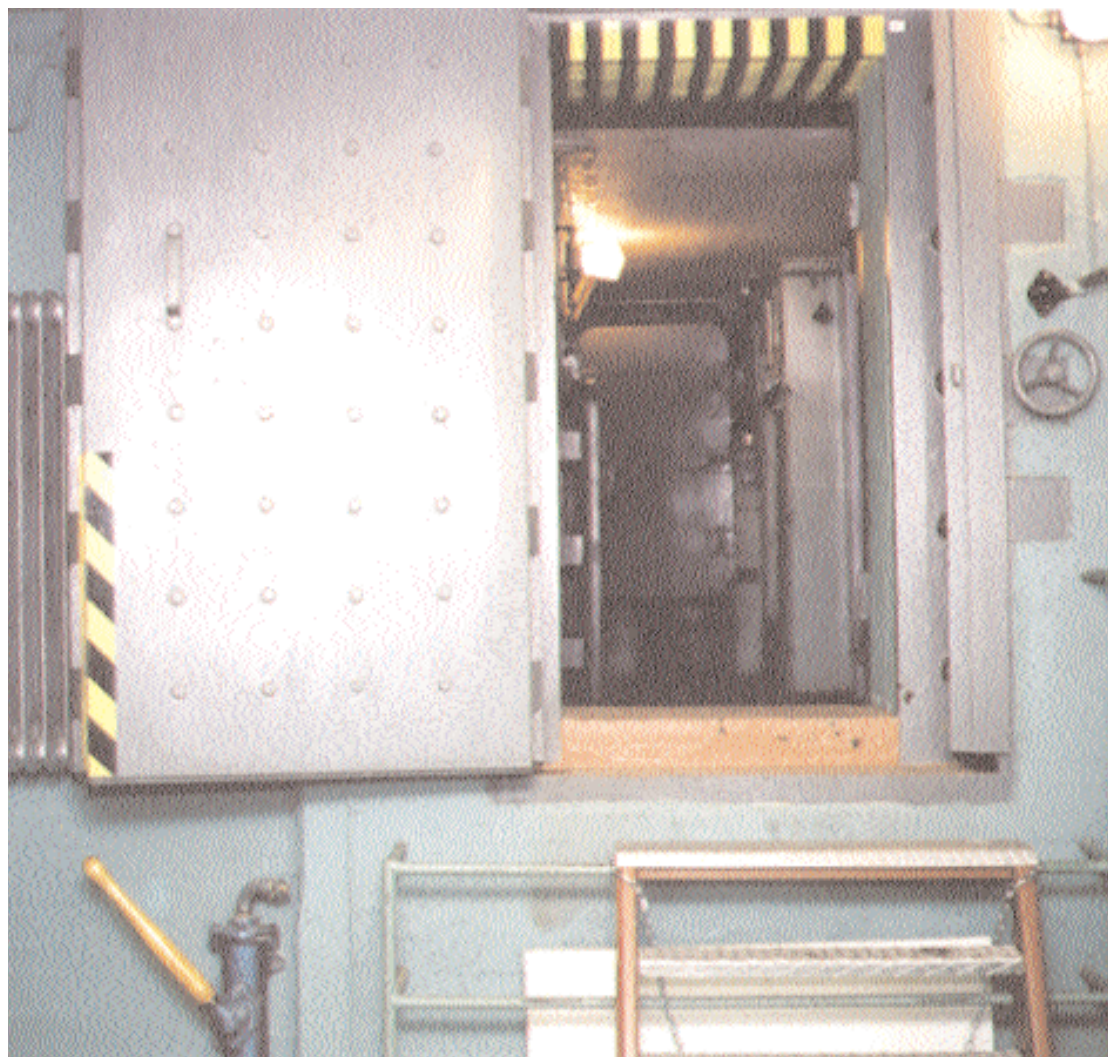
cerats ut på sjöbotten för att kunna sprängas då en fientlig invasionsflotta passerade.

På Grimskär anlades värnet under stort hemlighetsmakeri i den redan 1935 byggnadsminnesförklarade 1600-talsbefästningen Grimskärs skans. Från den ubåtsliknande betongbunkern under den gamla skansens stenmurar bevakade kustartilleriet sjöfarten genom Kalmarsund ända till 1988 då Grimskär slutligen avfördes ur försvarsorganisationen.

Då man besöker den lilla ön strax utanför Kalmar i dag är spåren tydliga. Inte bara från 1980-talets kustartillerister, som jagade ryska ubåtar, utan från generationer av soldater som under århundradena varit förlagda på den diminutiva men oerhört strategiskt belägna ön.

EN TRÅNG PASSAGE

Sundet mellan Öland och Kalmar var innan det röjdes och muddrades så uppfyllt av grundrevlar och stengryt,

Minstationen hade plats för en besättning på 12 man. I det nersänkta manöverrummet fanns periskop och strömbrytare för att utlösa de fasta bottenminorna i Kalmarsund. Minorna togs bort för bara 16 år sedan.

så kallade kalmar, att bara helt små och grundgående båtar kunde passera obehindrat. Under medeltiden fanns det bara två leder som tidens kustsjöfart kunde välja upp genom sundet. Den ena leden gick alldeles under murarna på Kalmar slott och

SFV:s förvaltare Anders Magnusson, i mitten, funderar tillsammans med kulturkonsult Lena Arén och drifttekniker Anders Oskarsson på hur man ska kunna visa minstationen för allmänheten.

den andra, som tillät lite större skepp att passera, löpte genom en ränna i undervattensrevet Busen. Ur Busen stack på ena sidan segelleden Prestören upp över vattenytan och på den andra sidan dök Grimskär upp med sitt stenskravel.

Tidigare kallades skäret Stegelholmen och var förmodligen en avrättningsplats där missdådare steglades på hjul och lämnades som varnande exempel för dem som passerade längs farleden.

På 1500-talet kunde slottet med sina kanoner kontrollera den västliga segelleden medan sjöfarten fritt kunde passera genom den östra, förbi Stegelholmen. Tidigt förstod man Stegelholmens strategiska läge och särskilt tydligt blev det under den långa belägringen av Kalmar under 1500-talets första årtionde. Slottet hölls av danskarna och svenska trup-

per belägrade det från landsidan. För att hindra danska flottan att undsätta slottet från sjösidan föreslog man riksföreståndaren Svante Sture att holmen skulle befästas och man föreslår att ett blockhus ska byggas av virket från en gammal uttjänt pråm.

ERIK XIV OCH JOEN KARLSSON

Då Gustav Vasa 1525 fick hand om Kalmar slott satte han genast igång med att förstärka och förbättra befästningarna, och det är i ett brev från kungen som benämningen Grimskär på ön vid farleden för första gången dyker upp.

Ett blockhus på Grimskär tycker den ekonomiske kungen blir för dyrt. Det borde räcka med en timmerläns och en kraftig kedja som kan stänga av sundet mellan Grimskär och Prestören. En sådan kedja skulle förstås inte göra så stor nytta om inte

Från fästningsvallen ser man ut över den minimala borggården med Kalmarsund och Skansgrundets fyr i bakgrunden.

det fanns försvarsanordningar på landfästena, och så faller hela idén.

Erik XIV inser att något måste göras och befäller 1562 ståthållaren på Kalmar slott Joen Karlsson att bygga en befästning på Grimskär. Året därpå, på hösten efter sjuårskrigets utbrott, uppberedder kungen ett par gånger i allt mer irriterad ton sin befallning till ståthållaren. Inte heller då kommer sig Joen Karlsson för med att bygga någon befästning, för på våren följande år hör Erik XIV av sig igen och påminner. Inget händer. Några månader senare är kungen riktigt ilsken och meddelar sin ståthållare att om det inte snart kommer upp en befästning på Grimskär så ska han minsann få se på annat.

Joen Karlsson framstår här som något av en psykologisk gåta, för han gör fortfarande ingenting åt Grimskär. Kanske var avståndet till huvudstaden tillräckligt långt för att han skulle våga trotsa kungen och göra sina egna prioriteringar. Det är svårt att veta. På vintern 1565 kommer ett nytt brev från kungen: «Är dig ock väl veterligt, hur ofta dig är befallt, att uppräta det blockhus vi vilja ha vid Grimskär, vilket ock är försummat och emot vår befallning handlat.»

Först 1611, under Kalmarkriget, tycks en enkel skans ha byggts på Grimskär. Danska flottan belägrade Kalmar i maj 1611 och ställde upp rörligt fältartilleri på Grimskär och kunde därifrån beskjuta slottet. Svenska styrkor lyckades dock erövra ön och kanonerna och därpå avslå ett danskt motanfall men tvingades slutligen lämna Grimskär, då svenska flottan avseglat och Kalmar slott kapitulerat sedan krutet tagit slut.

SKANSEN BYGGES

Sverige återfick Kalmar genom freden i Knäred 1613 och på 1620-talet var det dags för en ny kung att skriva till en ny ståthållare på Kalmar slott om nödvändigheten att befästa Grimskär. Om det berodde på den nye kungen, Gustav II Adolf, eller den nye ståthållaren, Herman Wrangel, är kanske osäkert men det

Från 1837 och ända in på 1940-talet fanns ett fyrtorn och en klunga byggnader för lots- och fyrpersonal på fästningsmurarna.

tycks äntligen påbörjas en viss byggnadsverksamhet på det lilla skäret i Kalmarsund.

I maj 1623 rekvirerar Wrangel fyra prämar «att föra kalk och steen medh till Grimmeskiär».

Arbetena med stadsporten och en av slottets bastioner fick vänta och i stället sattes 400 man i arbete på Grimskär med att uppföra den fyrudiga stjärnans som fortfarande finns kvar. I arbetet deltog knektar från Norra och Södra motets kompanier på Öland, och många båtar längs Kalmarsund togs i anspråk för att frakta ut sten, kalk, jord och torv till skäret. Trots att båtarna skoddes med plank på insidan blev de flesta förstörda av de tunga frakterna.

Arbetet bedrevs natt och dag och befälet var tvunget att bosätta sig ute på Grimskär för att inte bygget skulle avstanna. Räkenskaperna från fästningsbygget tar upp redskap och byggnadsmaterial som järnstölar, kofotar, bräder, spik, ekplank, stockar, kalk och näver. Här nämns ställningsvirke och skottkärror förutom alla matvaror som gick åt till arbetsmanskaper: kött, fläsk, bröd och skånesill. Stenen var gratis, den plockade man till stora delar från murarna kring Vipetorps fornborg på Öland och skansen på Grimskär blev, kan man säga, på så vis en recirkulerad befästning.

Det var en ganska liten och lätt oregelbunden skans man åstadkommit. I tre av den stjärnformade skansens fyra spetsar fanns kanonbatterier på träplattformar under vilka manskapet hade sina sovplatser. I den fjärde spetsen fanns krutmagasinet. Skansen mätte bara dryga 60

meter diagonalt från spets till spets. Mitt på borggården fanns en liten timrad vaktstuga och en brunn – det var allt.

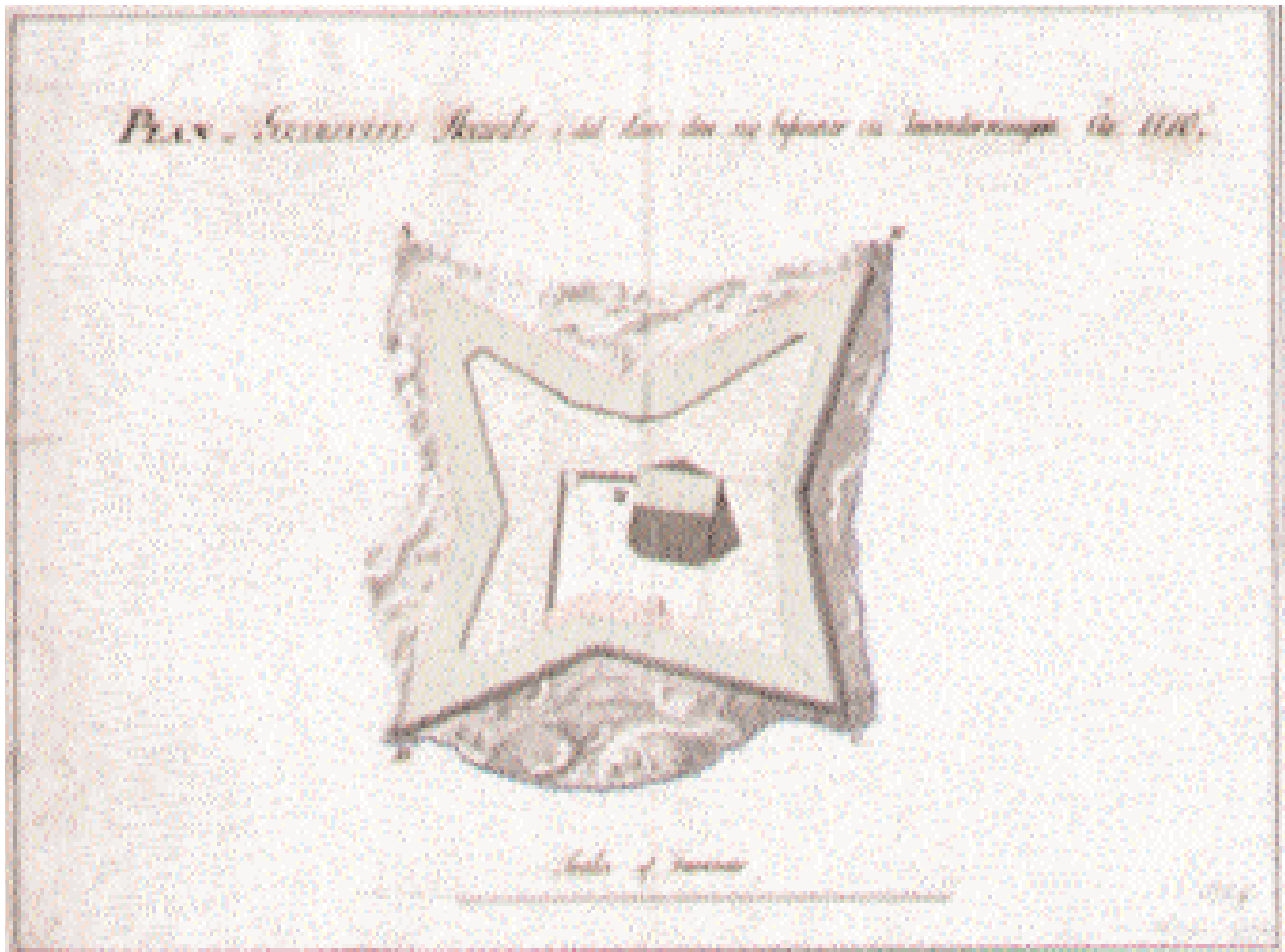
I STÄNDIG KAMP MOT ELEMENTEN

Så snart skansen stod färdig börjar man med ett sedan ständigt återkommande reparations- och underhållsarbete. Läget ute i sundet är utsatt för stormar, isskruvning och oväder. Under de närmaste 50 åren rapporteras ideligen om hur illa tillståndet är på Grimskär. Man släpar sten och torv, man murar och timrar och för en tämligen ojämn kamp mot elementen.

Under Kalmarkriget visar det sig dock att Grimskärs skans inte byggts i onödan. Mellan 1677 och 1679 härjade de danska och holländska flottorna längs Smålandskusten och Grimskärs skans var det enda som hindrade de båda flottorna från att fullständigt behärska Kalmarsund. Striderna återspeglas för Grimskärs del i en enda liten utgiftspost på 1 daler och 4 öre silvermynt för kol till äsjan eftersom man behövde smida nya beslag till lavetterna som var «...sundergnagne i desse dagar af mycket skiutande mot fienden».

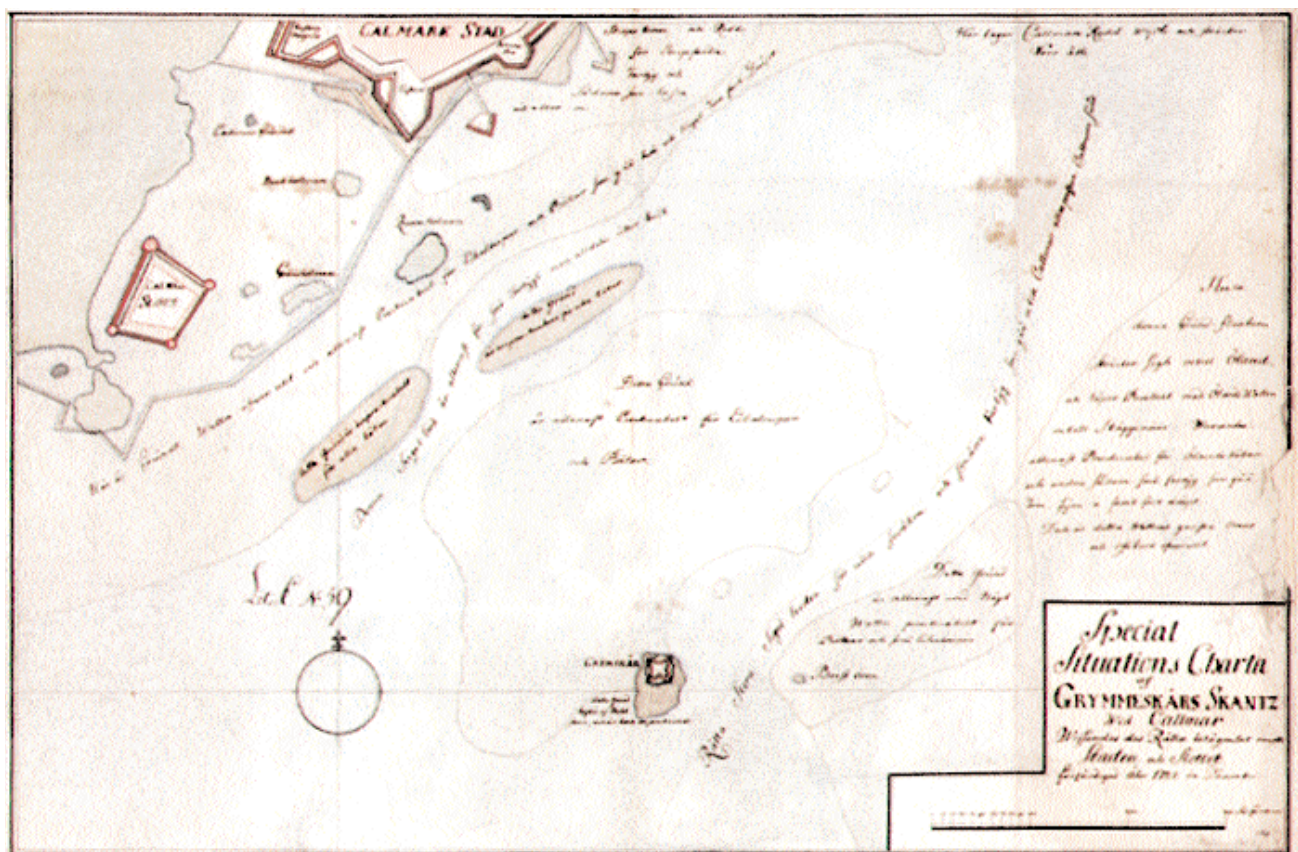
Under resten av 1600-talet och hela 1700-talet förekommer med jämna mellanrum olika storstilade förslag på hur fästningen ska byggas ut. Inget av förslagen blir någonsin genomfört. I stället fortsätter den ojämn kampen mot vågorna och isen som ständigt bryter ner de murar som man med allt större uppgivenhet försöker återuppbygga.

År 1822 upphörde Grimskärs skans som befästning. Militären avvecklade sin verksamhet och i stället togs skansen över av lotsverket som 1837 byggde en fyr på de gamla befästningsmurarna och inrättade en lotsplats. Fyren på Grimskär blev kvar i mer än 100 år och revs först på 1940-talet tillsammans med de byggnader som uppförts för lotsuppassningen. Att militären dröjde sig kvar i fästningens dolda innandöme, och vad de gjorde där, har ända tills nu varit en väl bevarad hemlighet. **KV**

Ovan. Planen över Grynmeskär från 1770 visar fästningens små proportioner. Kasernen rymde ett 20-tal man. Resten av besättningen fick inlogeras under det batteridäck av plankor som byggts upp för kanonerna.

Nedan. «Special Situations Charta af Grynmeskärs Skantz wid Callmar». Kartan visar de trånga segellederna upp genom sundet. Stora leden slingrar fram mellan de stora grundflak som omger Grynmeskär och Prestören.

En svår balansgång – Statens fastighetsverk och skogarna

Statens fastighetsverk förvaltar cirka en miljon hektar skog i Norrbotten, Västerbotten och Jämtland. Skogen ska brukas så att påverkan på rennäringens bete blir så liten som möjligt, så att biologisk mångfald på landskapsnivå bevaras samt att de ekonomiska resurserna i Norrlands inland utnyttjas och i största möjliga utsträckning kommer regionen till godo.

GUNILLA TÖRNQUIST HEDSTRÖM Frilansjournalist

STATENS fastighetsverk förvaltar cirka en miljon hektar skog eller cirka fem procent av Sveriges produktiva skogsareal. Statens fastighetsverk är därmed Sveriges fjärde största skogsägare. Sveaskog, som är ett statligt bolag och också förvaltar skogar åt staten, är största skogsägaren med cirka 3 500 000 hektar skog.

De skogsområden som Fastighetsverket förvaltar räknas som en riksangelägenhet och sorterade tidigare under Domänverket och Vattenfall. När dessa statliga verk bolagiserades på 1990-talet fördes skogsområdena

väster om odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens län och renbetesfjällen i Jämtlands län till Fastighetsverket.

Carita Bäcklund är sedan 1994 ansvarig för förvaltningen av Fastighetsverkets skogar, och på kontoret i Östersund arbetar nio personer. För Fastighetsverket som skogsförvaltare i norra Sverige handlar det om en balansgång mellan naturvårdsintressen, rennäringens intressen och det lokala försörjningsansvaret.

Fastighetsverkets skogar är fsc-certifierade och verket är därmed

den enda markägaren med större innehav av fjällnära skog som är certifierad.

Hälften av Fastighetsverkets skogar är reservat och en stor del av skogen har avsatts av särskilda hänsyn.

Det som återstår att bedriva skogsbruk på är bara en fjärdedel av den totala produktiva arealen som Fastighetsverket förvaltar.

SAMRÅD MED SAMEBYARNA

Rennäringen har sedan urminnes tider en stark bruksrätt väster om odlingsgränsen och inom renbetesfjäl-

len. Att de marker som används för rennärningen lyftes undan vid bolagiseringen av Domänverket berodde just på att det var viktigt att staten även i framtiden skulle vara markägare.

Rennärningen, som är reglerad i Skogsvårdslagen och Rennäringslagen, kräver samråd om och när det ska avverkas inom ett samebyområde. Samråd med samebyarna förekommer inför varje slutavverkning och vägbyggnad. Och Carita understryker att samrådsklimatet är mycket bättre nu än det var tidigare.

– Är det så att rennärningen säger nej till ett förslag så tar vi hänsyn. Samebyarna har visserligen inte vetorätt men vi vet ju att vi påverkar deras näring och båda näringarna behövs. Vi avväger därför noga mellan de olika intressena.

Ett förslag som Fastighetsverket framfört är att en del av de intäkter som avverkningen kan ge går tillbaka till samebyn. För det är samernas renbete som påverkas när Fastighetsverket avverkar. Renarnas viktigaste föda vintertid är marklav och hänglav och det säger sig självt att försvinner träden så försvinner hänglaven. Däremot påverkas inte marklaven. Men någon form av ersättning till den enskilda samebyn för att kompensera betesbortfall som förorsakas av avverkning, vore enligt SFV:s uppfattning värd att pröva. Inget i skogen är ju statistiskt – det är en påverkan under en begränsad tid.

Säger rennärningen nej till avverkning så blir avigsidan att det blir väldigt lite virke till de lokala sågverken.

Jörgen Bohlin, förbundsjurist på Samernas riksförbund, menar att om man använder skonsamma metoder för avverkning och framförallt markberedning så tar man ännu mer hänsyn till rennärningen.

I övrigt håller han med om att samrådsklimatet blivit bättre – det är i dag få skogsavverkningar som slutar i en juridisk tvist. Överhuvudtaget har dagens skogsbruk generellt medfört att rennärningen har en fortsatt positiv utveckling, säger Jörgen Bohlin.

Skogsvårdsorganisationens rennäringsansvarige är Leif Jougda. Han menar att Fastighetsverkets skogsbruk bedrivs på ett bra och konsekvent sätt. Det är viktigt att veta att det är rätt marker som man avverkar på och han förordar renbruksplaner – en slags skogsbruksplan som utgår från rennärningen. Det är viktigt att veta vilka skogar som är hänglavs bärande och vilka av dessa som används av samebyarna. Frågan är inte så enkel som att man skulle kunna stödutfordra renar när man har fällt träden med hänglav eller markberett och på så viss påverkat förekomsten av marklav, säger Leif Jougda. Han betonar också att det behövs mer kunskap för att få ännu bättre handlingsalternativ för skogsbruket i de nordligaste delarna av Sverige.

EN FÖRUTSÄTTNING FÖR LOKAL SYSSELSÄTTNING

Fastighetsverkets 'vanliga' skogsbruk bedrivs som hos vilken annan skogsägare som helst, men genom de speciella krav som finns kan det ibland vara svårt att tillgodose vad marknaden vill ha. En del av avverkningen säljs som rotposter och man ser helst att det är små lokala handlare, till exempel lokala sågverk, som köper skogen. Det är i allmänhet små poster det handlar om – men vi får ändå inte ge avkall på att det är statens pengar det handlar om, säger Carita.

– Men vi har själva satt det sociala kravet på oss – att ta ansvar för att bidra till den lokala försörjningen.

Statens fastighetsverk ger ungefär 100 årsarbeten med sitt skogsbruk, det vill säga från avverkning fram till sågverk.

En av dem som köper virke från Fastighetsverket är Gunnar Lauri, sågverksägare i Tärendö, som driver Sveriges nordligaste sågverk.

Gunnar Lauri tog över Krekula och Lauri Säg AB från sin far 1987. Företaget har drygt 50 anställda och är helt beroende av den lokala tillförseln från de marker som förvaltas av Fastighetsverket. Gunnar Lauri köper ca 160 000 kubikmeter per år till sitt sågverk. Cirka 70 procent av de

Skogsarbetarkojor och flottningsrännor är också delar av vårt kulturarv. Statens fastighetsverk arbetar tillsammans med ideella föreningar och museer för att bevara anläggningar som visar hur de som byggde upp vår skogsnäring och vårt välstånd levde.

sågade och hyvlade trävarorna exporterades sedan ut i Europa.

– Fastighetsverket är bra att ha att göra med, tycker Gunnar Lauri. Dessvärre har vi sett att volymerna som avverkas här omkring minskar för varje år. Det beror väl på att det är svårt för dem att ta upp nya hyggen och att det finns andra intressenter (naturvårdshänsyn) som gör att det är svårt med avverkningen. Men förutsättningen för vår industri är den lokala tillförseln.

– Det är bra med Fastighetsverket och att de tar kampen för att få avverka mer väster om odlingsgränsen. Hade de här skogarna förvaltats av någon annan som hade skogar söderut – ja, då hade man antagligen inte ens brytt sig om att avverka här.

Men jag ser positivt på framtiden så länge Fastighetsverket fortsätter med sitt produktiva skogsbruk här, säger Gunnar Lauri, för det är förutsättningen för att vi och andra lokala sågverk ska finnas kvar.

SKOGSNÄRINGENS HISTORIA VIKTIG ATT BEVARA

Ett mera ideellt projekt som man driver från Fastighetsverkets sida är att hitta byggnader som har använts i

skogsbruket och bevara dem för att visa på den delen av Norrlands inlands historia. Det kan vara skogsarbetarkojor eller rännor som man byggde för att forsla timret ut till vattendragen för att sedan flottas ut.

– De här byggnationerna är grunden för vårt välstånd, betonar Carita. Såväl museer som ideella föreningar vårdar sådana här byggnader på ett mycket bra sätt – men Fastighetsverket vill också gärna dra sitt strå till stacken.

– Vi har till och med satt undan lite pengar i årets budget – för det här arbetet gör vi helt själva. Finns det föreningar eller företag som vill så kan de få hyra en koja och de får gärna hjälpa till att renovera om de gör det på rätt sätt. Läser man historia så är det mest om kungar, därför är det viktigt att visa på hur de som byggde upp vår skogsnäring levde och hade det.

Fastighetsverkets skogsbruk möjliggör även för många andra att vistas i skogen. Inom Fastighetsverkets område finns 260 mil egna vägar som hålls öppna under barmarkssäsongen. De möjliggör för upplevelseindustrin och turismen att ta sig ut i markerna. Skulle de här vägarna ha

byggts i dag så skulle det vara en fråga om en investering på minst 250 miljoner kronor.

Carita Bäcklund har inte tröttnat på skogen – men kanske på långa resor, och lämnar under våren jobbet på Fastighetsverket för att arbeta närmare familjen. Det är ett tufft jobb hon har gjort och hon önskar att hennes efterträdare på Fastighetsverket «ska fortsätta att göra som vi har gjort, det vill säga att hålla den viktiga balansgången mellan de olika intressenterna. Ingen har rättat in oss i ett led, vårt sätt att jobba har växt fram i samklang med naturintressen, rennäringen och den lokala bygden. Ingen annan skogsägare har nog så många motstridiga intressen på sin mark som vi har. Och vi har klarat det bra ...» **KV**

Utmeland.

Hemliga rum

Sverige är fullt av hemliga rum och okända platser. **Lördagen den 15 maj** öppnar Statens fastighetsverk några av landets kända och okända portar vid ett urval av våra besöksmål runt om i Sverige. **Klockan 11–16** har vi öppet hus för svenska folket.

Bodens fästning.

Oscar II:s fort.

Portarna till **Malmöhus** hemliga rum står öppna och vi kommer också att berätta de dolda broarnas historia. Utanför Hässleholm ligger **Hovdala slott** där vi bjuder in till besök i alla skrymslen den 15 maj.

Det röda lustslottet i Halmstads hjärta byggdes av danske kungen Kristian IV i början av 1600-talet. Alla vrår av **Halmstads slott** står öppna och flödar av musik och befolkas av historiska personer denna lördag.

Insprängt i berget vid inloppet till Göteborg finns **Oscar II:s fort** – så hemligt att inte ens grannarna i Långedrag känner till det. Nu kan du tränga fram i den underjordiska försvarsborgen från förra sekelskiftet och krypa upp vid kanonerna med siktet på Vinga fyr. Här berättar vi även om alla våra kronoholmar ut-

med Sveriges kust – öar, holmar och skär som ägs av staten, det vill säga kronan. Dessa kronoholmar varierar i storlek från stora bebyggda öar till små kala klippor.

Mellan Karlsborg och Askersund vilar vackra **Igelbäckens masugn** i grönskan. Dess dolda hemligheter och prång öppnas den 15 maj.

På **Drottningkärs kastell** i Karlskrona skärgård får du komma in i en orörd befästningsmiljö från 1600-talet. Här är fullt av historiska hemligheter. Drottningkärs är en del av världsarvet Örlogsstaden Karlskrona.

Få människor har varit nere i den lilla hemliga minstationen på **Grimskär** i Kalmarsund. Denna dag är det möjligt att klättra ner för den branta trappan. I **Kalmar slott** öppnar vi

Botaniska museet.

Halmstads slott.

Hovstallet.

också hemliga rum den 15 maj.

Inte på 100 år har Rikssalen i **Vadstena slott** varit synlig. Nu töms den och vi passar på att den 15 maj öppna portarna till detta dolda rum och andra hemligheter.

På Gotland öppnas **Fårösunds fästning** från 1880-talet med gångar och skyttevärn.

Roggeborgen, den gamla biskopsborgen i Strängnäs, slår upp portarna för allmänheten och vid **Kungsbjergs kungsgård** mellan Strängnäs och Eskilstuna bjuder vi på gömda klosterträdgårdar och en av Sveriges modernaste ladugårdar. Allt visas denna dag.

I Stockholm och dess närmaste omgivning har händer mycket den 15 maj.

Botaniska museet i Frescati står inför en varsam renovering och den 15 maj bjuder vi på chansen att smyga runt i de vackra rummen.

På **Operan** visar vi en fantastisk byggnad som också tampas med sina olika fantomer – vilka berättar vi den 15 maj.

Aldrig har väl så många svenska kungligheter varit vid liv på en och samma dag förut – i **Wrangelska palatset** på Riddarholmen träffas bland andra Karl XII, Fredrik I och Gustav III samt dennes baneman Anckarström. Palatset blev kungshus då Stockholms gamla slott brunnit. I dag står palatset restaurerat och färdigt att tas i bruk av Svea Hovrätt, men först bjuder vi in till visit.

Även på **Haga** möter vi Gustav III denna majdag då han tar emot i den annars så avslutna Turkiska kiosken.

På **Drottningholm** får man en känsla av att färdas till den hemlighetsfulla dåtiden eftersom historiska gestalter befolkar parken. Vi visar det kungliga svanhuset och låter dig

komma upp i Götiska tornet den 15 maj.

I närheten av Strandvägen gömmer sig **Hovstallet** med rum för hästar och andra hästkrafter – stalldörren står öppen.

Inte långt därifrån har **Östra stallet** vid Storgatan just genomgått en stor ombyggnad från orördhet till ovärderlighet och visas för första gången.

I den innersta delen av Stockholms skärgård döljs **Beckholmen** – länge en mycket hemlig ö dit vi den 15 maj inbjuder till besök i de marina hemligheterna.

Hemligast av hemliga platser är **Tumba bruk** där sedlarna prasslar – den 15 maj öppnas portarna till Sveriges sedelhistoria.

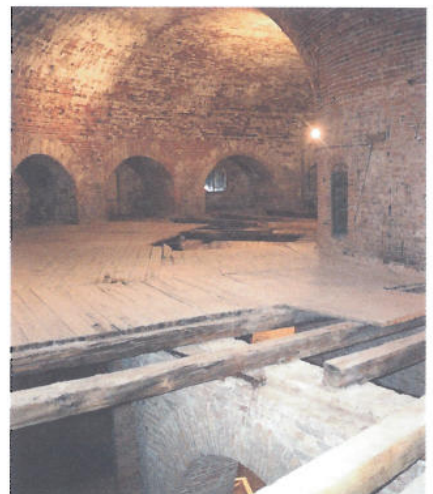
Till nyrestaurerade **Fredriksborgs**

Malmöhus.

Östra stallet.

Fredriksborgs fästning.

Svanhuset, Drottningholm.

Vadstena slott.

Drottningkär.

fästning utanför Vaxholm bjuder vi på båtfärd och en tur in i tornets hemligheter. Vi rekommenderar även en dans på skärgårdens vackraste brygga.

Vi bjuder också in till det allra hemligaste planeringsrummet för Sveriges ambassadfastigheter runt om i världen. På Statens fastighetsverks **utrikeskontor** vid Slussen får du den 15 maj ta del av arbetet med den nya ambassaden i Santiago, följa turerna kring den prestigefyllda svenska ambassaden i Berlin och möta de människor som far till världens ände för att hålla den svenska arkitekturens fana högt.

Gustav Vasas resa genom Dalarna vintern 1520–21 har gett oss härliga berättelser, ett årligt skidäventyr i Vasaloppet och inte minst en rad historiska platser. När Gustav Vasa jagades av Kristian 11:s knektar ska han ha gömt sig bland annat i

Ornäsloftet, Isala lada, Rankhyttans loge och hos Tomt Mats Larsson i Utmeland i Mora vid jultid. Dessa gömställen ägs av staten och **Ornäsloftet** och **Utmeland** visas den 15 maj.

För 350 år sedan lades första byggstenen till **Skoklosters slott**. Vi visar dolda rum och i det medeltida stenhuset bredvid öppnar vi källarvalven – allt den 15 maj.

Hemsö fästning är fortfarande en nästintill hemligstämplad plats. Men den 15 maj lättar vi på hemligheterna i befästningen utanför Härnösand invid den hisnande vackra Höga kusten.

I Västerbotten har vi stämt hemligt möte med alla sjundeklassare på Internet. Det mötet handlar om skogens hemliga rum för i Västerbotten har Statens fastighetsverk stora **skogsmarker**.

Längst i norr visar vi **Bodens fästning** med sina i berget nersprängda

labyrintiska gångar. Här passar vi även på att berätta om det stora skogsinnehav som Statens fastighetsverk har i Norrbotten.

Turkiska kiosken, Haga.

Kalmar slott.

Wrangelska palatset.

Välkommen till en dag fylld av hemligheter och historia. Vi har fri entré i hela Sverige!

Detaljerat program för evenemangen den 15 maj finns på Statens fastighetsverks hemsida www.sfv.se

Kungsbergs kungsgård

HANS LANDBERG *Statens fastighetsverk*

KORNA VID Kungsbergs kungsgård på Fogdön utanför Strängnäs fick en ny bostad i fjol. De fick flytta in i en nybyggd ladugård tillräckligt stor för att rymma 117 djur. I ladugården får de tak över huvudet under den del av året – från sen höst till början av maj – då det inte finns tillräckligt för dem att äta ute i hagarna.

Kungsgården är statligt byggnadsminne och markerna skyddas enligt § 16 Värdefull fastighet. I de skydds-föreskrifter som föreslagits för området finns angivet att odlingslandskapet ska bevaras och att markerna ska hållas öppna. Kreaturen på Kungsberg är därför i egentlig mening kulturarbetare som med mulen i backen idogt arbetar på att bevara kulturlandskapet.

Ladugården, som Fastighetsverket byggt för kulturarbetarna, har en oisolerad avdelning för djuren med plats för liggbås, gödselgångar och foderbord där alla djur har tillgång till en egen ätplats. Det kommer även att finnas en isolerad del i byggnaden med plats för personal, veterinär och besökare. Ladugården är byggd så att besättningen ska kunna anslutas till KRAV för produktion av ekologiskt kött. Med djurproduktion på Kungsberg finns det också möjlighet för arrendatorn att ha heltidssysselsättning hemma på gården.

Fastighetsverket förvaltar ett trettio-tal jordbruk och har de senaste åren investerat i nya djurstallar vid Tullgarn och Tommarp, bland annat med tanke på de landskapsvårdande

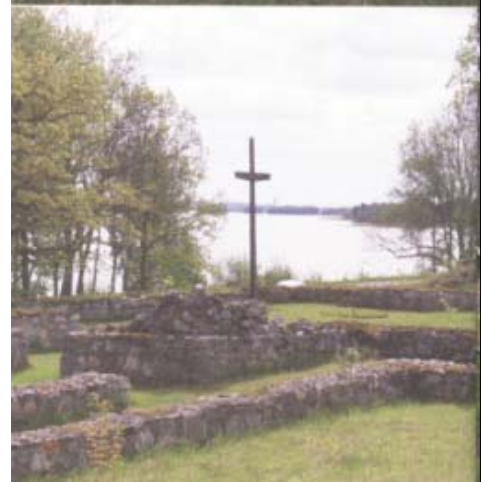
aspekterna. Vid Herresäter kungsgård byggs en tillbyggnad av ladugården med automatisk mjölkrobot och vid Bäckaskog pågår projekteringen för en ny ladugård för kött-djur. Avsikten är att de av Fastighetsverkets gårdar som lämpar sig för betande djur ska ges möjlighet att genomföra detta.

Att hålla hagmarkerna öppna på de kulturhistoriskt intressanta fastigheterna genom naturbete blir på så sätt en del av Fastighetsverkets kulturvårdande uppgift.

Av de kungsgårdar som ännu finns i statens ägo är många kända som kronogods med rötter långt ner i medeltiden. Andra är gårdar som tidigare ägts av kloster eller kyrkan och som drogs in till kronan av Gustav Vasa på 1500-talet i samband med reformationen.

Kungsberg kallades tidigare Vårfruberga och hör till de kungsgårdar som förut varit klosterjord. Ännu finns lämningar av klosterbyggnaderna kvar i direkt anslutning till dagens gårdsbebyggelse.

Vårfruberga kloster tillhörde cistercienserorden och grundades före 1233. Mot slutet av 1200-talet flyttade klostret från trakten av Fogdö kyrka till den nuvarande kungsgårdens läge vid nordöstra stranden av Fogdön. Genom testamenten och gåvor blev Vårfruberga ett av cistercienserordens rikaste kloster med åtskilliga underlydande gårdar med tillhörande åkrar, hagar, skogar, kvarnar, ängar och fisken.

Vårfruberga klosterruin används ibland under somrarna vid friluftsgudstjänster.

Ruinresterna sträcker sig med valvslagna rum in under kungsgårdens mangårdsbyggnad.

Överst. Kungsgårdens Herefordkor har en viktig uppgift att vårda kulturlandskapet.

Sedan Gustav Vasa lagt beslag på klostrens egendomar för kronans räkning vid Västerås recess 1527 lät han riva Vårfruberga kloster. Teglet kom till användning på bland annat Gripsholms slott som kungen nyligen förvärvat och som skulle byggas om till ett modernt och starkt fäste.

Jorden förlänades 1529 först till frälsemannen Söfren Arvidson och från 1544 till kungens hovmarskalk Hans Garstenberg. Gustav Vasa talar i förläningsbrevet om «Wår och kronones gård Wårfrueberg liggande på Fogdön» och det är först på 1560-talet som kungsgården börjar kallas Kungsberg. I drygt hundra år innehades kungsgården av olika adelsmän i förläning tills den genom Karl XI:s reduktion 1680 kom under kronans omedelbara förvaltning. Sedan dess har Kungsberg fungerat som kronans arrendegård.

Lämningarna av klosterruinerna försvann med tiden allt djupare i marken, och minnet av nunnorna på Fogdön bleknade allt mer. Vid början av 1800-talet kunde ingen längre säga exakt var klostret hade legat. Av en ren slump stötte man 1840 på ett stenvalv under marken då man grävde i en lövdunge intill ett av kungsgårdens boningshus. Den dåvarande riksantikvarien Bror Emil Hildebrand tillkallades och gjorde upp en arbetsplan för utgrävning av ruinen. Under flera år kärrades sedan tusentals lass med kalkgrus ut från backarna runt kungsgården och lades som gödning på åkrarna. Då ruinen slutligen var helt avtäckt visade det sig att den sträckte sig ända in under gårdens mangårdsbyggnad där den användes som jordkällare. Ruinerna har restaurerats vid flera tillfällen och klosterkyrkan används nu ibland vid friluftsgudstjänster.

Det är alltså en trakt och ett landskap med en lång och växlande historia som korna på Kungsberg är satta att förvalta.

De följer, med sina landskapsvårdande insatser, i släktled efter släktled sina kollegor som hållit markerna på Fogdön öppna och ljusa ända sedan tidig medeltid. **KV**

« HEMLIGA RUM »

Tillgänglighet och kulturarv

För en del av befolkningen fortsätter mycket av det vi betraktar som delar av det offentliga rummet att vara hemliga rum – hemliga rum som är omöjliga att få tillträde till. Funktionshindrade människor är än i dag utestängda från stora delar av samhället.

PER-ANDERS JOHANSSON *Statens fastighetsverk*

DE SENASTE hundra åren har inneburit en dramatisk förändring av samhällets människosyn: allmän rösträtt, jämställdhet mellan könen, barnens rätt, allas rätt till fri utbildning och en rad andra centrala värdeförändringar. Till det kan läggas den omfattande tekniska utvecklingen när både information och människor flyger runt jorden med en för den tidiga 1900-talsmänniskan oanad hastighet. Ändå är vårt samhälle otillgängligt för över tio procent av befolkningen – människor med funktionshinder. Nu har regering och riksdag fattat beslut om att göra samhället tillgängligt för alla. Många känner att de krav det innebär på anpassningar av känsliga miljöer är svåra att uppfylla. Men om ytterligare några årtionden är förhoppningsvis tillgänglighet en självklarhet.

Vår samhällssyn förändras. I dag ser vi tillgänglighet mer utifrån ett humanistiskt och demokratiskt perspektiv än för bara ett tiotal år sedan. Ett tydligt tecken på detta är att ordet handikappade har ersatts med begreppet människor med funktionshinder. Det innebär inte bara nya ord utan att samhället intar en förändrad attityd där handikappet finns i miljön och inte hos individen.

”Den framåtblickande synen är viktig vid nybyggnation och tillbyggnader.”

Tillgänglighet är ingen dagslända utan något som kommer att utvecklas i takt med att förståelsen ökar, våra attityder förändras och vi inser vikten av att alla kan delta i samhällslivet. Därför kommer behovet av tillgänglighet till våra befintliga miljöer att öka i framtiden och kravet på till-

gänglighet i nybyggnationer blir ett absolut krav. Det är viktigt att framhålla att god tillgänglighet inte bara tillgodoser vissa grupper utan har kvaliteter för alla.

VAD KAN VI LÄRA OSS AV KULTURARVET

I dag kan vi överbygga fysiska hinder med tekniskt avancerade metoder och byggteknik. Tekniken har blivit så avancerad och utvecklad att vi kan bortse från de naturliga begränsningarna. Trots all denna teknik kan det som till synes är enkelt att genomföra, bli mycket svårt för att vi alltför sällan utgår från de naturliga förutsättningarna.

I äldre bebyggelse finns exempel på hur man naturligt kunde orientera sig i ett korridorsystem trots att tillgången på ljus var begränsad. Byggnader utformades för att få en tydlig orienterbarhet och rummen gestaltades så att man fick tillgång till så mycket dagsljus som möjligt. Den akustiska kunskapen fanns när en antik amfiteater byggdes så att flera tusen personer kunde höra vad som sades nere på scenen. Genom århundradena har man konstruerat trappor och ramper så att människor och rullande ekipage kunnat komma in i byggnaderna. Ett exempel från 1900-talet är Guggenheim Museum i

New York, där man rör sig i en svagt neråtlutande spiral, lättillgängligt för besökande till konstsamlingarna och till gagn för människor med nedsatt rörelseförmåga.

Hur ska en tillgänglig byggnad se ut? Kravet på ökad tillgänglighet kan ge nya kvaliteter som vi annars inte skulle ha tänkt på. Det gäller att ha ett öppet sinne och använda kreativitet. Vi vet att vårt kulturarv har ett

för alla. Men som kulturarv skyddas miljöerna mot förändringar och då hamnar vi i en svår valsituation. Ska vi korrigera de brister i Operahuset och Dramaten som en dåtida värdering lade grunden till? Eller är värdet av Operan och Dramaten som kulturhistoriska byggnader så stort att miljön på våra nationalscener inte ska göras tillgänglig för alla? Tillgänglighet är inte en enkel fråga.

Statens fastighetsverks nya policy ger oss en vision och anger riktningen vart vi vill nå. Den nya handlingsplanen stakar ut målen och talar om hur tillgänglighetsarbetet ska genomföras och av vem. Vi ser vårt arbete som en kontinuerlig process som på sikt kommer att ingå som ett naturligt led i det ordinarie arbetet. För att förstå hur vi ska genomföra tillgänglighetsarbetet genomför vi

Ombyggnaden av Wrangelska palatset för Svea Hovrätt görs som ett pilotprojekt för ökad tillgänglighet. Det är en offentlig byggnad och det är en demokratisk rättighet att kunna nå den på ett värdigt sätt.

stort symbolvärde för alla och därmed inkluderas självklart människor med funktionshinder. Kulturarv är även det som ger avtryck i dag i form av restaureringar och renoveringar, nybyggnader och tillbyggnader. Den framåtblickande synen är viktig vid nybyggnation och tillbyggnader. Här är det fritt fram för lösningar som tar tillvara tillgängligheten för oss alla på ett nyskapande sätt.

Vi hamnar lätt i ett dilemma när vi tittar på förutsättningarna att göra en fastighet tillgänglig. Många av våra teatrar uppfördes under en tid då människor med funktionshinder glömdes. Med dagens värderingar kan man säga att exempelvis Operan och Dramaten borde var tillgängliga

STATLIGA MYNDIGHETER SKA VARA FÖREDÖMEN

Sveriges riksdag har fattat beslut om att alla statliga myndigheter ska vara föredömliga i arbetet att ge människor med funktionshinder full delaktighet i samhället. Det innebär att vi inom Statens fastighetsverk ska engagera oss för fysisk tillgänglighet i våra kulturhistoriska besöksmål, i våra hyresgästers lokaler och vid nybyggnation, men även för ökad tillgänglighet till vår egen verksamhet. Vi måste särskilt hjälpa våra myndighetshyresgäster, som ska leva upp till de krav som ställs i förordningen 2001:526 om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken.

pilotprojekt. Där samlar vi ihop och lär ut den kunskap och vetenskap som finns inom och utanför Statens fastighetsverk.

Den nya policyn är uppdelad i hur vi ska arbeta som förvaltare och byggherre, och som statlig arbetsgivare. De arbeten vi utför kommer att vara av bestående värde och det är därför naturligt att genomföra dem med arkitektonisk kvalitet. Vi vill verka för att människor med funktionshinder i ökad utsträckning ska kunna vistas inom våra besöksmål, byggnader och anläggningar, parker och trädgårdar, jord- och skogsegendomar.

Vi vill även att våra fastigheter utomlands ska vara tillgängliga. Vi

arbetar tillsammans med handikapporganisationer och systematiserar tillgänglighetsarbetet för att få ett gott resultat.

PILOTPROJEKT FÖR ETT TILLGÄNGLIGT 1600-TAL

Läckö slott byggdes ursprungligen på 1200-talet som en ointaglig borg. Som slottet ser ut i dag förknippas det med Magnus Gabriel De la Gar-

ett av stormaktstidens privatpalats. Redan på 1750-talet började palatset användas av Svea Hovrätt. Nya krav på säkerhet och tillgänglighet har nu föranlett en större ombyggnad och renovering.

Tillgängligheten till domstolar är en demokratisk rättighet. Det har tidigare knappast uppmärksammats att det i händelse av brand är närmast omöjligt att ta sig ut ur en bygg-

Pilotprojektet i Wrangelska palatset arbetar för att förbättra utrymningstryggheten för funktionshindrade. Där kan dessutom flera brandskyddsaspekter studeras, till exempel särskilda utrymningshissar, säkra flyktzoner, utrymningsbeslag, utrymningslarm och organisation.

die, som omdanade det under 1600-talet. Det är därför en stor utmaning att förena denna i grunden otillgängliga anläggning med tillgänglighet.

Vi har kommit en bit på väg. Framförallt har vi intresserat oss för hur man ska utarbeta och få fram förslag och i vilken ordning. Här är samarbetet med handikapporganisationer av avgörande betydelse. Vi har valt att låta handikapporganisationen Bygg Klokt ingå som konsult i ett projektteam med direkt medverkan i utarbetande av förslagen. Vi har också lagt ner möda på att informera om vårt arbete och göra denna information lättillgänglig för alla.

Wrangelska palatset på Riddarholmen i Stockholm är ursprungligen

nad för någon med rörelsehinder. Hissar slutar gå när brandlarmet är utlöst. I Wrangelska palatset installeras nu en hiss som har säker funktion även under pågående brand.

Att arbeta med nya områden innebär att vi måste lära oss att hitta nya lösningar. Men det innebär också att vi inte omedelbart vet hur ett problem ska lösas. Det ställer särskilda krav på alla i processen att kunna ta sig tid att tänka efter och tänka nytt. Ibland kommer vi att lära av våra misstag och förhoppningsvis mer ofta av framgångsrika lösningar.

Det väsentliga är att frågan om tillgänglighet nu finns högt upp på dagordningen. Resultatet kommer att visa sig. **KV**

T.v. Vid pilotprojektet på Läckö slott dokumenterades vilka hinder funktionshindrade stötte på då de försökte röra sig på slottsområdet. Dokumentationen har sedan legat till grund för tillgänglighetsarbetet.

T.h. När Wrangelska palatset är ombyggt kommer det att ha en för Sverige unik säkerhet för rörelsehindrade vid brand. De erfarenheter som dras kommer att bli till nytta för att göra andra byggnader i Sverige inte bara tillgängliga, utan också säkrare för alla människor.

ÅTER DAGS FÖR HELGOPRISET

Fastighetsverkets arkitekturpris – Helgopriset – delas i år ut för tredje gången. Senast var det 2001 då ombyggnaden av Göteborgs konsert- hus utsågs till vinnande förslag.

Statens fastighetsverk har till uppgift att förvalta och tillgängliggöra det nationella kulturarv som ägs av staten. Till klok, långsiktig förvaltning hör inte endast att bevara och underhålla, utan även att utveckla och anpassa byggnaderna för olika verksamheter med hänsyn till kulturhistoriska värden och med respekt för varje enskild byggnad.

Helgopriset instiftades 1996 och är Sveriges största arkitekturpris med en prissumma på 150 000 kr, och utdelas i syfte att uppmärksamma projekt med skickligt genomförda tillägg till äldre byggnadsverk som skapar en väl fungerande helhet och samspekar med

Helgo Zettervall.

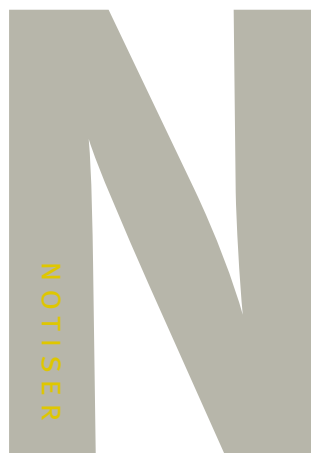
och berikar en kulturhistoriskt värdefull miljö. Priset finansieras delvis genom avkastningen från Helgo Zettervalls minnesfond som förvaltas av Statens fastighetsverk till stöd för den svenska byggnadskonstens utveckling.

Helgo Zettervall (1831–1907) var arkitekt, professor vid Konstakademien och chef för Fastighetsverkets föregångare Överintendentsämbetet åren 1882–97.

Årets pristagare väljs bland byggnadsprojekt som färdigställt efter 1 juli 2001. Byggnaden måste ligga i Sverige, men behöver inte ägas av staten eller det allmänna. Den behöver heller inte vara kulturskyddad eller byggnadsminnesförklarad.

Alla är välkomna att senast den 30 juni 2004 lämna förslag till pristagare. Förslagen ska ges på särskild blankett som kan hämtas på Statens fastighetsverks hemsida: www.sfv.se. På vår hemsida finns även stadgar för priset. En jury med representanter för Konsthögskolan, Riksantikvarieämbetet, Svenska arkitekters riksförbund och Statens fastighetsverk nominerar i september 5–10 förslag.

Prisutdelningen sker den 22 november i samband med en seminariedag om byggnadsvårdsfrågor.

KYRKA PÅ VEN BLIR MUSEUM

Statens fastighetsverk har köpt Allhelgonakyrkan på Ven för att få större lokaler till Tycho Brahemuseet, vars verksamhet i flera år begränsats av för trånga utrymmen. Det starkt ökade publikintresset för museet under senare år har gjort behovet akut.

Tycho Braheminnena drivs gemensamt av SFV och Landskrona kulturförvaltning. SFV sköter underhåll och förnyelse av fastigheterna, och kulturförvaltningen har hand om innehållet och det publika arbetet. Parterna ska nu gemensamt skapa en utställning i en för Sverige så relativt ovanlig lokal som ett kyrkorum. Enligt planerna ska det nya museet öppna i juli i år.

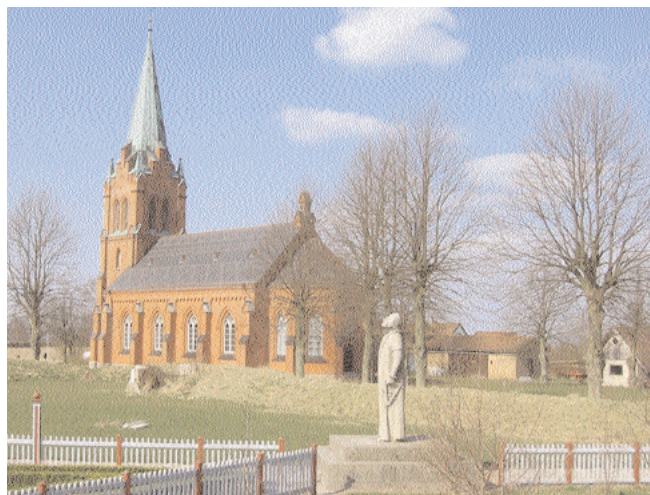
Samtliga kyrkliga inventarier ska flyttas ur kyrkan och byggnaden ska få ett nytt värme- och elsystem. Golv och anslutningar ska göras i ett plan för att utställningen också ska bli tillgänglig för rörelsehindrade.

Allhelgonakyrkan invigdes 1899 då Vens befolkning var tre gånger större än i dag och den lilla medeltida sockenkyrkan inte räckte till församlingen. I dag använder Venborna uteslutande sin medeltidskyrka och församlingsborna ser därför lösningen med ett Tycho Brahemuseum som ett utmärkt sätt att trygga Allhelgonakyrkans skötsel samtidigt som dess offentliga karaktär bibehålls. Förslaget om att sälja kyrkan till SFV röstades också igenom med stor majoritet på Ven.

Många sockenkyrkor saknar i dag användning och Svenska kyrkan anser sig inte i längden kunna underhålla alla dessa byggnader. Att finna ny användning för kyrkorna och samtidigt kunna bibehålla deras kultur- och skönhetsvärde är en viktig uppgift för framtiden.

Utställningen som öppnar i sommar ska spegla Tycho Brahes liv och betydelse för vetenskapshistorien. Innehållet projekteras nu av Landskrona kulturförvaltning i samverkan med företrädare för Lunds universitet. Utställningsarkitekt är Björn Ed från Drottningholm, som bland annat har ansvarat för Nobel-museets utformning.

Allhelgonakyrkan på Ven.

Centralposthuset.

CENTRALPOSTHUSET PÅ VASAGATAN

Statens fastighetsverk har träffat en överenskommelse med Postens pensionsstiftelse om köp av Centralposthuset vid Vasagatan i Stockholm. Köpet förutsätter regeringens och riksdagens godkännande. Vid årsskiftet 2005–06 kommer regeringskansliet att kunna flytta in i byggnaden i samband med att SFV planerar renoweringar av kansliets nuvarande fastigheter i Klarakvarteren.

Centralposthuset invigdes av Oskar II den 27 oktober 1903. Det gamla centralposthuset vid Röd-bodtorget hade med tiden blivit så trångt att «icke ens plats för brefbärnens ytterkläder kunde inom expeditionen beredas, utan fingo brefbärnarna under arbetet vara iklädda ytterplaggen». I den nya byggnaden fanns det, förutom Kungliga Generalpoststyrelsen, plats för samtliga lokaler för postbehandlingen i Stockholm – postexpeditionslokaler, postsortering, brevbäveri och dessutom ett frimärkstryckeri. En arkitekttävling om utformningen av byggnadens fasad hade fem år tidigare vunnits av arkitekten Ferdinand Boberg. Med sina rikt dekorerade fasader, där röd sandsten samspelar med rödbränt tegel, är Centralposthuset ett både välkänt och viktigt inslag i Stockholms stadsbild. Byggnaden är statligt byggnadsminne sedan 1935.

EN TILLGÄNGLIG WEBBPLATS ÄR BRA FÖR ALLA

I samband med att vi sett över verkets grafiska profil har vi även gjort vår webbplats www.sfv.se ännu bättre.

Ett medvetet arbete har lett till att vår nya webbplats blivit tillgänglighetsanpassad. Det innebär att människor med olika slag av funktionshinder kan tillgodogöra sig den information som presenteras.

Texten har relativa mått, det vill säga att den är möjlig att förstora och förminska. Det är möjligt att vandra runt på webbplatsen genom att enbart använda tabb-tangenten – musen kan kopplas bort. Det finns möjlighet att få hela innehållet uppläst via talsyntes.

Bilder, dokument och länkar har beskrivande alternativtexter. Design, färg och typsnitt är valt utifrån läsbarhet och tydlighet i kontraster.

Webbplatsen stöder ny teknik – inte gammal. Det krävs minst Explorer 5,5 eller Netscape 6 (Windows) respektive Safari 1.2 (Mac) för att kunna tillgodogöra sig design och funktioner.

KULTURARV I EUROPA

Statens fastighetsverk kommer i höst att för första gången göra en samordnad anmälan av ett antal projekt till tävlingen om EU:s kulturarvspris – Europa Nostra Awards.

Tävlingen består av tre huvudkategorier: Outstanding projects on an European level, Outstanding studies and Dedicated service by individuals or groups. Den första kategorin är sedan indelad i arkitektur, kulturlandskap, konstsamlingar och arkeologi. De bästa projekten inom de sex områdena tilldelas EU:s kulturarvspris om 10 000 euro och andrapristagarna får Europa Nostras medalj.

Europa Nostra är en sammanfattning av mer än 200 europeiska kulturarvsorganisationer, och stöds av många såväl nationella som regionala och lokala myndigheter, företag och enskilda.

Tävlingen är öppen för projekt som genomförts under de senaste tre åren.

Jury för 2003 års pristävling har just sammanträffat i Haag och prisceremonin kommer att ske i München den 4 juni. I huvudkategorin Outstanding projects har jury i år att ta ställning till 126 anmälda projekt.

Hemliga rum

Sverige är fullt av okända hus och hemliga rum. Det vi inte får se gör oss alltid nyfikna. Nu får du chansen att stilla din nyfikenhet och följa med in i landets mest glömda, stängda och hemliga rum. Vår hemlighet är ditt kulturarv.

Lördagen den 15 maj öppnar Statens fastighetsverk **Hemliga Rum** över hela landet. En dag fylld av hemligheter och historia. Programmet för dagen finner du på vår hemsida www.sfv.se. Fri entré överallt.

STATENS FASTIGHETSVERK

Prenumerera på Kulturvärden Mot en expeditions- och portoavgift på 200 kronor får du fyra nummer av Kulturvärden. Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.